

Leif Lewin

Economic man, political man¹

I artikeln föreslås en förklaring till människans politiska handlande på de tre plan, där public choice-skolans egenintressehypotes inte får stöd i empiriska undersökningar. Det lilla en väljare får mera i plånboken om ett visst parti kommer till makten, tycks spela mindre roll för honom än den välfärdsförlust han tror skulle drabba alla om en enligt hans mening ideologiskt oacceptabel eller inkompetent regering trädde till. Hur viktigt det än är för en politiker att bli omvald, hesiterar han dock i allmänhet att riskera den samhällsekonomiska balansen genom att söka åstadkomma en politisk konjunkturcykel. De fördelar en byråkrat eventuellt skulle uppnå om den egna verksamheten växer, värderas mindre av de flesta administratörer än tillfredsställelsen av att få vara med och genomföra den offentliga politiken i maktens inre cirklar.

Om man i ett enda ord vill fånga public choice-skolans misstag att tro att *economic man* är detsamma som *political man*, skulle jag vilja föreslå ordet "kortsiktighet". De forskare som arbetar med ekonomiska modeller för politiskt handlande föreställer sig att väljare, politiker och byråkrater eftersträvar samma omedelbara behovstillfredsställelse som konsumenter på en marknad. Det rör sig ingalunda om något förbiseende vid modellkonstruktionen. Antagandet om kortsiktiga mål är i dessa teorier själva förutsättningen för att man skall kunna beräkna måluppfyllelsen och en så noggrant motiverad och så explicit utgångspunkt för resonemanget, att det t o m fått ett eget namn: med ett grekiskt låneord sägs människan också som politisk varelse vara "myopisk".

Vi måste utgå från att människan är myopisk, framhåller t ex Duncan MacRae i en ofta citerad artikel (1977), annars kan vi inte pröva hypotesen om egenintressets utslagsgivande betydelse i politiken. Det personliga intresset måste kunna urskiljas och mätas och inte bara hägra som ett diffust mål i fjärran. Ja, ofta kräver det ekonomiska modelltänkandet ett *mycket* kort tidsperspektiv, kortare t ex än mandatperiodens tre eller fyra år. Det är nämligen just inför själva valdagen, som politikerna anses försöka slå blå dunster i ögonen på väljarna, vilka sedan efter bara några månader eller något år förutsätts glömma bort vad som lovats så att de sedan kan förledas igen, när nästa val närmar sig. Det är just vid inlämnandet av sina petita, som byråcheferna påstås föra politikerna bakom ljuset i tron att dessa redan glömt utfallet av det just förflutna budgetåret. Väljarna tittar i plånboken, politikerna fiskar i grumligt vatten och byråkraterna myglar för att förbättra sina egna villkor - det är, i lätt karikering, de ekonomiskt inspirerade forskarnas bild av den politiska verkligheten. Det föresvävar dem aldrig att *political man* gör långsiktiga kalkyler om att tillfälliga åtstramningar kan vara av värde eller har ideologiska hämningar mot populistisk anpassning. Han röstar, beslutar och verkställer utan mera eftertanke än när han på lunchrasten rusar ut för att köpa en tub tandkräm.

Plånboksröstning

Motiven för väljarnas röstning har utforskats så länge vi haft ett demokratiskt styrelseskick. Pionjärer som André Siegfried, Herbert Tingsten och Rudolf

Leif Lewin

Economic man, political man¹

I artikeln föreslås en förklaring till människans politiska handlande på de tre plan, där public choice-skolans egenintressehypotes inte får stöd i empiriska undersökningar. Det lilla en väljare får mera i plånboken om ett visst parti kommer till makten, tycks spela mindre roll för honom än den välfärdsförlust han tror skulle drabba alla om en enligt hans mening ideologiskt oacceptabel eller inkompetent regering trädde till. Hur viktigt det än är för en politiker att bli omvald, hesiterar han dock i allmänhet att riskera den samhällsekonomiska balansen genom att söka åstadkomma en politisk konjunkturcykel. De fördelar en byråkrat eventuellt skulle uppnå om den egna verksamheten växer, värderas mindre av de flesta administratörer än tillfredsställelsen av att få vara med och genomföra den offentliga politiken i maktens inre cirklar.

Om man i ett enda ord vill fånga public choice-skolans misstag att tro att *economic man* är detsamma som *political man*, skulle jag vilja föreslå ordet "kortsiktighet". De forskare som arbetar med ekonomiska modeller för politiskt handlande föreställer sig att väljare, politiker och byråkrater eftersträvar samma omedelbara behovstillfredsställelse som konsumenter på en marknad. Det rör sig ingalunda om något förbiseende vid modellkonstruktionen. Antagandet om kortsiktiga mål är i dessa teorier själva förutsättningen för att man skall kunna beräkna måluppfyllelsen och en så noggrant motiverad och så explicit utgångspunkt för resonemanget, att det t o m fått ett eget namn: med ett grekiskt låneord sägs människan också som politisk varelse vara "myopisk".

Vi måste utgå från att människan är myopisk, framhåller t ex Duncan MacRae i en ofta citerad artikel (1977), annars kan vi inte pröva hypotesen om egenintressets utslagsgivande betydelse i politiken. Det personliga intresset måste kunna urskiljas och mätas och inte bara hägra som ett diffust mål i fjärran. Ja, ofta kräver det ekonomiska modelltänkandet ett *mycket* kort tidsperspektiv, kortare t ex än mandatperiodens tre eller fyra år. Det är nämligen just inför själva valdagen, som politikerna anses försöka slå blå dunster i ögonen på väljarna, vilka sedan efter bara några månader eller något år förutsätts glömma bort vad som lovats så att de sedan kan förledas igen, när nästa val närmar sig. Det är just vid inlämnandet av sina petita, som byråcheferna påstås föra politikerna bakom ljuset i tron att dessa redan glömt utfallet av det just förflutna budgetåret. Väljarna tittar i plånboken, politikerna fiskar i grumligt vatten och byråkraterna myglar för att förbättra sina egna villkor - det är, i lätt karikering, de ekonomiskt inspirerade forskarnas bild av den politiska verkligheten. Det föresvävar dem aldrig att *political man* gör långsiktiga kalkyler om att tillfälliga åtstramningar kan vara av värde eller har ideologiska hämningar mot populistisk anpassning. Han röstar, beslutar och verkställer utan mera eftertanke än när han på lunchrasten rusar ut för att köpa en tub tandkräm.

Plånboksröstning

Motiven för väljarnas röstning har utforskats så länge vi haft ett demokratiskt styrelseskick. Pionjärer som André Siegfried, Herbert Tingsten och Rudolf

Herberle ritade kartor över partisympatier och socioekonomiska förhållanden eller sökte med statistiska metoder beräkna sambandet mellan dessa variabler med geografiska enheter som observationer. I USA presenterade John Barnhart ett banbrytande arbete, vari han visade hur torkan missgynnade republikanerna: i områden med liten nederbörd gav jordbruket dålig avkastning, missnöjet blev allmänt och det republikanska partiet förlorade till det populistiska (Barnhart, 1925). I ett annat arbete från tjugotalet gjorde man i stället observationer efter en tidsaxel och fann att republikanska partiet gynnades av goda och missgynnades av dåliga tider (Rice, 1928).

Nu hade man fått en modell för undersökningarna och en lång rad studier kom att publiceras, vilka framställde den politiska människan som en egoistisk varelse, som bara tänker på materiella fördelar. Samma bild lanserades också, när denna aggregatanalytiska forskningstradition på grund av de metodsvårigheter man brukar kalla det ekologiska felet (Robinson, 1950) så småningom fick träda tillbaka för surveyanalysen. I fyrtio- och femtiotalets stora intervjuundersökningar framhölls egenintresset som den viktigaste drivkraften i politiken och en "reviderad" demokratisk doktrin presenterades, enligt vilken väljarna inte var så upplysta, rationella och inriktade på ett allmänintresse, som den klassiska demokratiska doktrinen förutsatte. Ändå fungerade demokratin - genom själva apatin bland väljarna, vilken förhindrade fanatism och intolerans (Lewin, 1970). Och undersökning lades till undersökning. Samma historia upprepades. Det ekonomiska egenintresset spelar den största rollen i politiken. När tiderna är goda stöder man regeringen; när de blir dåliga, undandrar man regeringen sitt stöd och röstar med oppositionen.

Men frågan är naturligtvis *vilka* det är som överger regeringen vid en konjunkturavmattning. Är det de som blivit arbetslösa, kanske man kan tala om röstning enligt ett egenintresse. Men om det i stället är de med de arbetslösa sympatiserande, som utan att personligen drabbas har en annan principiell uppfattning om vilken ekonomisk politik som bör bedrivas i ett land, så är deras röstning snarast ett uttryck för ett allmänintresse (Schlozman, Lehman och Verba, 1979). I och med att denna fråga ställdes, kom forskningen om motiven för väljarnas röstning till en vändpunkt. På ett metodiskt säkrare sätt började forskarna teckna en allt klarare bild av röstningsmotiven. I övervägande grad visar det sig vara "sympatisörerna" som övergår till oppositionen - de välutbildade, åsiktsröstande, partibytesbenägna sympatisörerna - under det att de "drabbade" tenderar att falla tillbaka till icke-röstning, om de över huvud taget alls ändrar sin röstning.

I den moderna, omfattande forskning om plånbokshypotesen utför man en systematisk jämförelse mellan förändringar i intervjupersonens ekonomiska situation och förändringar i hans röstning². Resultaten är påtagligt samstämmiga. Det ekonomiska motivet är det viktigaste för väljarnas röstning. Men det är inte så mycket i sin egen plånbok väljarna tittar som i landets: arbetslöshet, inflation och budgetunderskott är viktiga bedömningskriterier för medborgarnas värdering av de olika partierna. Egenintresset ger en dålig förklaring till väljarnas ställningstaganden. En individ får ju knappast ut något personligt av

att delta i en sådan makroprocess som ett kollektivt val. I stället får man tillfälle att uttrycka sina ideologiska sympatier. Med den böjelse för välklingande låneord, som utmärker dessa forskare, introducerade man termen "sociotropisk" för att beskriva väljarnas inställning (Meehl, 1977).

Runt om i världen började man under åttiotalet kopiera de amerikanska undersökningarna. Vill man bilda sig en uppfattning om hur denna forskning bedrivs när den är som bäst, kan man läsa en uppsats av Michael Lewis-Beck (1986), som jämfört motiv för röstning i Storbritannien, Frankrike, Tyskland och Italien. Författaren utnyttjade data från Europa-Barometern. I anslutning till den amerikanska diskussionen behandlade han fyra dimensioner i väljarnas syn på förhållandet mellan ekonomi och politik.

En första distinktion sammanföll med huvudfrågeställningen om egenintresset eller allmänintresset som främsta drivfjäder i politiken. En andra skillnad var om bedömningarna var direkta eller indirekta; med det förra avsågs väljarnas uppfattning huruvida arbetslösheten, inflationen etc. var högre eller lägre än föregående år, med det senare deras syn på regeringens ansvar för detta förhållande. En tredje dimension gällde retrospektiva bedömningar, varvid väljarna blickade bakåt i tiden, eller prospektiva bedömningar, varvid de såg framåt. Slutligen skilde författaren mellan kunskapsmässiga och känslomässiga aspekter - "priserna går upp" respektive "regeringens sätt att sköta ekonomin gör mig arg".

I elva frågor kombinerades dessa fyra dimensioner på olika sätt och korrelationer med röstningen beräknades för alla fyra länderna. Den allmänna bilden bekräftade att det ekonomiska läget i ett land hade betydelse för valresultatet. Men ett samband saknades anmärkningsvärt nog: det mellan personlig ekonomi och röstning. "The findings support the general notion that the citizens of Britain, France, Germany, and Italy are economic voters. Deteriorating economic situations appear to push these voters to the opposition. The coefficients of the economic variables are generally in the expected direction and statistically significant, with the important exception of those from the household financial situation variable. Surprisingly, in none of the countries does this personal variable produce a coefficient significant at the .05 level. An implication is that selfish pocketbook considerations do not directly enter into the calculations of the Western European voter".

Ändå ville författaren inte avfärda egenintressehypotesen så lätt. Kunde privatekonomin göra sig gällande på ett indirekt sätt? Om väljarna höll regeringen ansvarig för den ekonomiska utvecklingen, var det väl rimligt att de bestraffade respektive belönade det regerande partiet? Här stöter man emellertid på ytterligare en komplikation. Tar man med partier i ekvationen, måste man uppmärksamma även andra förhållanden av betydelse för partisympatierna såsom klasstillhörighet och partiidentifikation. Lewis-Beck integrerade därför även hypoteser om deras effekter i sin analys av ekonomisk röstning. Men resultatet blev ändå nedslående för egenintressehypotesen: "We believed that, even though a *simple* evaluation of personal finances could not influence the vote, *mediated* evaluation could, because it explicitly allowed the attachment of govern-

ment responsibility to personal economic circumstances. Nevertheless, the more properly specified model ... shows such is not the case ... Our conclusion about the presence of pocketbook voting in Western European electorates can now be stated more broadly, and more confidently: personal retrospective economic considerations, either simple or mediated, do not exercise a direct effect on the vote”.

Och som om detta inte vore nog fortsatte författaren med ytterligare undersökningar för att ändå ge egenintressehypotesen en chans. Kanske inflytandet av privatekonomin var mera subtielt än vi anat, spekulerade Lewis-Beck och började dela upp sitt material efter sina retrospektiva/prospektiva frågor.

Vid det här laget höll han sålunda många bollar i luften och övergick följdriktigt till multivariat analys. Men också därefter vidhöll han sin slutsats. “Of all the economic variables, the only one that does not perform as expected is the personal SRE (Simple Retrospective Evaluations), which asks about the financial situation of the household. In none of these countries does the perception of a worsening financial situation at home significantly increase the likelihood of a negative evaluation of government economic management. Nor ... does it so relate to future expectations about such government actions. The absence of these indirect effects reinforces our earlier conclusion that the voter’s perception of his or her past financial circumstance, in and of itself, has no impact on the vote.”

Till slut uppehöll sig författaren vid några skillnader mellan de undersökta länderna. Utformningen av den ekonomiska politiken, valsysteem, klass, religion och medlemskap i politiska partier bidrog till att förklara variationen i motiven att rösta.

Sammanfattar vi den forskning, som Lewis-Beck här fått illustrera, talar allt för att väljarna i de västerländska demokratierna röstar sociotropiskt med hänsyn till samhällsekonomin och inte efter den egna plånboken - hur rimlig den senare förmodan än kan förefalla: “a good hypothesis facing resistant data”.

Röstmaximering

Public choice-skolans andra hypotes är att politiker snarare söker maximera sina röster för att erövra regeringsmakten än att bilda regering i syfte att förverkliga sitt program (Downs, 1957). I tjugio år stod denna utmanande tes oprövad. Men så kom man att tänka på att något som kallades “den politiska konjunkturcykeln” kanske kunde användas för att testa den. Marxister och public choice - likheten dem emellan är ju påtaglig genom betoningen av egenintressets betydelse för handlandet - hade länge ifrågasatt tron på den brittiska keynesianismens upphöjt gentlemannamässiga strävan efter ett allmänintresse i den ekonomiska politiken. När politikerna nu fått metoder att manipulera konjunkturerna, skulle de inte bara söka utjämna svängningarna utan även se till att svängningarna blev “de rätta” med tanke på valet: inför mötet med väljarna kunde regeringen förväntas pumpa ut sociala förmåner, vilka sedan skulle dras in under mellanvalsperioden. En politiskt genererad konjunkturcykel skulle bli följden av den ekonomisk-politiska teknikens framsteg³.

Jakten på den politiska konjunkturcykeln satte i gång. Det blev oväntat svårt att få bekräftat att regeringarna manipulerade ekonomin för att bli omvalda. Under de senaste tio, tolv åren har forskarna med de nyanseringar, som de jämförande länderstudierna möjliggör, allt mera bestämt kommit att avvisa den politiska konjunkturcykelteorin; som ett pikant undantag brukar nämnas den lilla folkpartistiska regeringen i Sverige 1979, som kraftigt ökade utgifterna inför valet i september - något som i och för sig *kan* ha haft andra orsaker än försök till röstmaximering. Inte minst de danska undersökningarna har genom Martin Paldam haft stor betydelse. Paldam har undersökt förekomsten av en politisk konjunkturcykel i 17 OECD-länder. Han valde ut stabila regeringar som åtnjöt parlamentarisk majoritet och således hade de bästa förutsättningarna att genomföra den manipulation, som teorin utpekar. Han fann inget stöd för teorin. Inte ens dessa regeringar, som hade största tänkbara möjligheter att utöva kontroll, behärskade samhällsekonomin på det sätt som förutsattes. Inte heller förändrades ekonomin under mandatperioden som man antagit. "It was not possible, as expected, to find an election-year effect in the data. In none of the diagrams drawn does the last year stand out as the most expansionary, or otherwise as the 'best'". I en följande studie visade Paldam att det inte gick att reproducera de resultat, som anförts till stöd för den politiska konjunkturcykelteorin. Han tyckte sig se ett helt annat mönster i materialet, förorsakat av utlovade reformer. Tvärt emot att vara själviska manipuleringer av samhällsekonomin framstod politikerna som tämligen hjälplösa offer för sina egna vallöften (Paldam, 1979; 1981).

Många public choice-teoretiker menade i detta läge att man måste omformulera teorin om myopiska väljare och röstmaximerande politiker. De började nu i stället tala om "sofistikerade" väljare, som bedömde politiken på sikt och för samhällets bästa (se t ex Chappell och Keech, 1985). Slutsatsen var de dock inte beredda att dra: teorin om sofistikerade väljare är ju raka motsatsen till plånboks- och röstmaximeringshypoteserna.

Ett alternativt sätt att pröva röstmaximeringshypotesen har utförts med hjälp av statistik över socialdemokratiska partiers valstrategier. I motsats till förväntningarna vid sekelskiftet har dessa partier, lika litet som industriarbetarklassen, sällan kommit i majoritet. Socialdemokraterna har därför tvingats göra en avvägning i sitt valbudskap, så att de också lockar medelklassröster utan att för den skull skrämja iväg industriarbetarröster. Empirin visar att denna avvägning aldrig blivit optimal från röstmaximeringssynpunkt. Andra värden såsom hänsyn till fackföreningsrörelsen eller ideologin har fått väga tyngre. I motsats till public choice-skolans antagande om röstmaximering tycks det klassiska värdet av programförverkligande ge en bättre förklaring till de västeuropeiska socialdemokraternas handlande (Przeworski och Sprague, 1986).

Sammanfattningsvis är forskningen om den politiska konjunkturcykeln metodiskt diskutabel. De överväldigande negativa resultaten behöver inte betyda att regeringarna inte *försökt* att manipulera ekonomin för att bli omvalda - men misslyckats. Sådana misslyckanden vore heller inte så konstiga.

Man kan ju t ex inte höja pensionen inför valet och så sänka den igen efteråt; det skulle genomskådas av väljarna och leda till förlust vid nästa val. Men medger man detta, har man också erkänt att själva idén med myopi och röstmaximering är lika orealistisk som de empiriska resultaten är negativa.

Budgetmaximering

Public choice-skolans tredje hypotes är - i analogi med röstmaximeringshypotesen - att chefsadministratörerna i första hand inte söker implementera parlamentens beslut utan i stället blåsa upp sina petita i syfte att få tjänstebil, större arbetsrum och högre lön (Niskanen, 1971). Man stryker byråkratiföraktet medhårs genom att citera Sir Humphrey Appleby i den populära TV-serien "Yes Minister": "The Civil Service does not make profits or losses. Ergo, we measure success by the size of our staff and budget. By definition, a big department is more successful than a small one ... this simple proposition is the basis of our whole system" (citerad av Dunsire, 1987).

Den empiriska forskningen visar däremot en annan bild. Budgetmaximeringsteorin kan avvisas med fyra små hjälpverb: byråkraterna varken "får", "kan", "törs" eller "vill" ägna sig åt budgetmaximering såsom public choice-teoretikerna antagit. De "får" inte tillfälle att göra det i den utsträckning man utgår från, därför att politikerna ingalunda godvilligt finner sig i det. Politikerna spelar inte den passiva roll, som teorin förutsätter. Neddragningar och budgetsållt hör tvärtom till ordningen för dagen i de västerländska demokratierna. Överordnade finanskommittéer tillsätts för att motarbeta kostnadsdrivande specialkommittéers sektorspecifika egenintressen.

För det andra är det tveksamt om byråkraterna verkligen "kan" budgetmaximera. Public choice-teoretikerna anser att myndigheterna har denna möjlighet, därför att de i allmänhet har en monopolställning och slipper utsättas för konkurrens. Men det finns en konkurrens även i statsförvaltningen - inte mellan olika firmor om att få sälja samma varor och tjänster men väl mellan olika myndigheter om samma skattepengar. Statsinkomsterna är inte obegränsade. Byråkraterna kan inte hämta pengar ur en outsinlig källa utan måste konkurrera med andra byråkrater. Sällan får han allt han begärt i sin petita.

Vidare "törs" antagligen inte byråkraterna budgetmaximera i den utsträckning, som förutsätts, av rädsla för bestraffningar vid upptäckt. Chefsbyråkraternas främsta tillgång är att de har de beslutande politikernas förtroende. Upptäcker politikerna att de är lurade, visar fallstudier att de är beredda till mycket drastiska åtgärder såsom neddragningar, omorganisation eller rent av nedläggning av verksamheten.

Slutligen "vill" inte byråkraterna budgetmaximera på detta sätt. Visst, de gör gärna karriär. Men när chefsbyråkraterna ger utlopp för sina hemliga drömmar är det inte att få leda svällande förvaltningar för socialförsäkringsutbetalningar och personaladministration utan ha en liten välskött och inflytelserik byrå nära furstens - läs: finansministerns - öra.⁴

Visst försöker byråkraterna ibland begära mera pengar än de strängt sakligt anser motiverat - men det tycks förekomma mindre ofta än man kan tro och

uppenbarligen ännu mera sällsynt med framgång. Då finns det bättre förklaringar till den offentliga sektorns tillväxt (för en typologi, se Tarschys, 1975).

Instrumentalism

Den empiriska forskningen ger sålunda inte något stöd för public choice-skolans luftiga teorier om egenintressets utslagsgivande betydelse i västerländsk politik. Hela syftet med det försök jag här redovisar var att åstadkomma en konfrontation mellan olika forskningstraditioner, då svaret på de frågor vissa forskare formulerar ofta ges inom andra analysinriktningar. Vad som är postulat för en skola, problematiseras av en annan. Företeelser som direkt belyses med omfattande datamängder inom en riktning, utsätts för ingående begreppsanalys i en granndisciplin. Sådana korsbefruktningar leder ofta till fördjupning och förändring av forskningen.

Naturligtvis skall man inte vänta sig en plötslig och djupgående omprövning. Därtill sitter ingrodda tänkesätt för hårt, därtill har alltför mycket investerats i gamla teorier. Ändå förvånas man över hur rigid reaktionen kan vara. En public choice-forskare svarar med följande åsnespark: "When asked whether they are influenced by their personal and selfish interests or their perception of social and vicarious interests, voters, politicians and bureaucrats declare that they are motivated by the latter. Is that surprising? Is that evidence?" (Lane, 1992) - en karakteristik som t ex kan jämföras med det omsorgsfulla och uppslagsrika tillvägagångssätt som användes av den ovan refererade Lewis-Beck.

Repliken kanske kan förklaras med att den citerade forskaren är beryktad för sin nonchalanta inställning till empiriska undersökningar. Svårigheten att få till stånd en självprövning av public choice-skolan har emellertid en betydligt intressantare, vetenskapsteoretiskt motiverad aspekt. "Theoretical models should be tested primarily by the accuracy of their predictions rather than by the reality of their assumptions", lyder en ofta citerad maxim (Downs, 1957). Denna uppfattning med rötterna i amerikansk pragmatism jämställer förklaring och prediktion. Men det är mycket som kan förutsägas utan att man därför vet *varför* det sker. Man har hittat en god indikator men inte en god förklaring. En person kan mycket väl köra bil utan att veta hur motorn fungerar (Hahn och Hollis, 1979; Nagel, 1973).

En sådan instrumentalism är inte godtagbar i vetenskapliga sammanhang. Ingen har förklarat det bättre än Karl Popper. Galileis upptäckt att solens vandring över himlen endast är skenbar och en följd av att jorden i själva verket rör sig kring solen skapade en ny och riktigare världsbild. Fromma män sökte i det längsta framställa Galileis teorier blott som överlägsna instrument för beräkningar. Men Galilei framhärddade med sin uppfattning att hans teori också gav den sanna bilden av världen, en åsikt som så småningom skulle segra. Enligt Popper är som bekant det utmärkande för vetenskapliga teorier att de kan falsifieras. Genom nya observationer kan man få oväntade resultat och därigenom anledning att revidera sin verklighetsuppfattning. Felet med instrumentalismen är just att den aldrig kan falsifieras. Den uppställer bara

tumregler i stil med att vidtag den eller den åtgärden, så händer det eller det. Därför kan instrumentalismen aldrig göra nya upptäckter och aldrig genom empirisk konfrontation utvecklas mot en sannare verklighetsbeskrivning (Popper, 1963).

Instrumentalismen immuniserar public choice-skolan mot empiriska invändningar. Men kanske är det "ojust" att alls kontrollera egenintresseteorierna med data? Kanske är de blott idealtyper i Webers mening, som skärper sättet att tänka men inte återfinnas i verkligheten? Nej, så är det inte. Public choice-teoretikerna framträder oavbrutet med mycket bestämda anspråk på att kunna förklara sammanhangen i den ekonomiska politik som förs i ett land. Och trots åttiotalets gigantiska missbedömningar fortsätter de lika energiskt som förr med sina dagspolitiska kommentarer. Så immuniseringsidén är ingen godtagbar räddningsplanka. Påståendet att människan uppträder egoistiskt i politiken på samma sätt som på marknaden måste kunna styrkas eller avvisas. Svårare är det inte. Det finns inga speciella sanningskriterier för public choice-skolan.

Upptäckten av framtiden⁵

Political man skiljer sig från *economic man* genom sin förmåga att göra strategikalkyler. När människan handlar politiskt, ser hon litet längre än näsan räcker och tar inte bara hänsyn till den omedelbara behovstillfredsställelsen. Hon söker även beräkna de sannolika konsekvenserna av ett ställningstagande för samhället som helhet. Hon lämnar, med Rousseaus ord, naturtillståndet och visar "företseende" och börjar planera för "morgondagen". Hon faller inte för frestelsen att jaga efter första bästa hare, som råkar springa förbi, utan har lärt sig att det lönar sig att samarbeta och stå kvar på sin post under hjortjakten, för hon får större utbyte av att vara med och dela på en hjort än att ensam lägga beslag på en hare (Rousseau, 1755). Upptäckten av framtiden gör, kort sagt, att den reflekterande *political man* övervinner sina primitiva instinkter och handlar på ett sätt, som också andra långsiktigt tjänar på. I de västerländska demokratierna har medborgarna lärt sig att det kan leda till suboptimala beslut i ett "Fångarnas dilemma" att som *economic man* bara se till egna, kortsiktiga fördelar. Som *political man* vidgar hon därför perspektivet och söker även ta hänsyn till den kollektiva rationaliteten.

Den enskilde konsumentens ställningstaganden har oändligt liten betydelse för den kollektiva prisbildningsmekanismen, som naturligtvis är omöjlig att överblicka för honom. Väljaren, däremot, tar direkt ställning till ett fåtal, redan aggregerade alternativ och de olika partiernas önskemål är kända och offentligt ventilerade. Inom politiken blir det därigenom lättare att genomskåda det sannolika utfallet av skilda alternativ än på marknaden. "Voters are not fools!" utropade V.O. Key en gång i protest mot dåtidens försök att nedvärdera väljarnas förmåga att resonera principiellt och rationellt och den frasen förtjänar i dag att upprepas (Key, 1966).

Om var och en bara tänker på sitt egenintresse i politiken, motarbetas det gemensamma bästa - det tycks, i all enkelhet, vara den betydelsefulla insikt som

vägleder väljare, politiker och byråkrater. Det lilla jag får mer i plånboken genom att ett visst parti kommer till makten spelar mindre roll än den välfärdsförlust, som skulle drabba alla, om en enligt min mening ideologiskt oacceptabel eller inkompetent regering trädde till. Hur viktigt det än är att bli omvald för en regering, hesiterar den dock i allmänhet att riskera den samhällsekonomiska balansen genom att försöka åstadkomma en politisk konjunkturcykel. De fördelar man som byråkrat eventuellt skulle kunna uppnå om den egna verksamheten växer, värderas trots allt mindre för de flesta administratörer än tillfredsställelsen av att få vara med och genomföra den offentliga politiken i maktens inre cirklar. I politik i motsats till på marknaden, som vi här idealiserat föreställer oss dessa begrepp, är det både möjligt och klokt att ta reda på hur motståndaren kan tänkas handla under varierande omständigheter och anpassa det egna ställningstagandet därefter.

Med Hume kan vi säga att ingenting talar för att människan i sig är särskilt självisk eller osjälvisk; sådana spekulationer är onödiga hypoteser för vår förklaring. *Political man* är en rationellt kalkylerande varelse som intresserar sig för det långsiktiga utfallet för samhället som helhet, där han själv ingår. Oviljan att framstå som naiva i en tro på människans medfödda "godhet" får inte förleda statsvetarna att förneka sina egna empiriska forskningsresultat. Till övervägande del söker människan befrämja ett allmänintresse i politiken. Men hon gör det av konsekvensetiska skäl.

Noter

1. Uppsatsen bygger på min bok *Self-Interest and Public Interest in Western Politics*, (Oxford University Press, 1991) som i sin tur är en något omarbetad version av den svenska utgåvan *Det gemensamma bästa* (Carlssons, 1988). För utförligare belägg hänvisas till detta arbete.
2. Mönsterbildande har varit Fiorina, (Morris P. 1981).
3. Pionjär är den marxistiske ekonomen Michal Kalecki, 1943.
4. Aberbach et. al., 1981; Putnam, 1973; Dogan, 1975.
5. Jag lånar denna mellanrubrik från mitt arbete *Upptäckten av framtiden. En lärobok i politisk idéhistoria* (Stockholm: Norstedts, 1990), där resonemanget utvecklas i ett längre perspektiv från Hobbes, Hume och Rousseau fram till våra dagar.

Litteratur

- Aberbach, Joel D., Robert D. Putnam och Bert A. Rockman (1981). *Bureaucrats and Politicians in Western Democracies*, Cambridge, Mass. och London: Harvard University Press.
- Barnhart, John D. (1925). "Rainfall and the Populist Party in Nebraska", *American Political Science Review*.
- Chappell, Henry W., jun. och William R. Keech (1985). "A New View of Political Accountability for Economic Performance", *American Political Science Review*.
- Dogan, Mattei (ed.) (1975). *The Mandarins of Western Europe: The Political Role of Top Civil Servants*, New York: John Wiley and Sons.
- Downs, Anthony (1957). *An Economic Theory of Democracy*, New York: Harper & Row.
- Dunsire, Andrew (1987). "Testing Theories: The Contribution of Bureaometrics", i Lane, Jan-Erik (ed.),

vägleder väljare, politiker och byråkrater. Det lilla jag får mer i plånboken genom att ett visst parti kommer till makten spelar mindre roll än den välfärdsförlust, som skulle drabba alla, om en enligt min mening ideologiskt oacceptabel eller inkompetent regering trädde till. Hur viktigt det än är att bli omvald för en regering, hesiterar den dock i allmänhet att riskera den samhällsekonomiska balansen genom att försöka åstadkomma en politisk konjunkturcykel. De fördelar man som byråkrat eventuellt skulle kunna uppnå om den egna verksamheten växer, värderas trots allt mindre för de flesta administratörer än tillfredsställelsen av att få vara med och genomföra den offentliga politiken i maktens inre cirklar. I politik i motsats till på marknaden, som vi här idealiserat föreställer oss dessa begrepp, är det både möjligt och klokt att ta reda på hur motståndaren kan tänkas handla under varierande omständigheter och anpassa det egna ställningstagandet därefter.

Med Hume kan vi säga att ingenting talar för att människan i sig är särskilt självisk eller osjälvisk; sådana spekulationer är onödiga hypoteser för vår förklaring. *Political man* är en rationellt kalkylerande varelse som intresserar sig för det långsiktiga utfallet för samhället som helhet, där han själv ingår. Oviljan att framstå som naiva i en tro på människans medfödda "godhet" får inte förleda statsvetarna att förneka sina egna empiriska forskningsresultat. Till övervägande del söker människan befrämja ett allmänintresse i politiken. Men hon gör det av konsekvensetiska skäl.

Noter

1. Uppsatsen bygger på min bok *Self-Interest and Public Interest in Western Politics*, (Oxford University Press, 1991) som i sin tur är en något omarbetad version av den svenska utgåvan *Det gemensamma bästa* (Carlssons, 1988). För utförligare belägg hänvisas till detta arbete.
2. Mönsterbildande har varit Fiorina, (Morris P. 1981).
3. Pionjär är den marxistiske ekonomen Michal Kalecki, 1943.
4. Aberbach et. al., 1981; Putnam, 1973; Dogan, 1975.
5. Jag lånar denna mellanrubrik från mitt arbete *Upptäckten av framtiden. En lärobok i politisk idéhistoria* (Stockholm: Norstedts, 1990), där resonemanget utvecklas i ett längre perspektiv från Hobbes, Hume och Rousseau fram till våra dagar.

Litteratur

- Aberbach, Joel D., Robert D. Putnam och Bert A. Rockman (1981). *Bureaucrats and Politicians in Western Democracies*, Cambridge, Mass. och London: Harvard University Press.
- Barnhart, John D. (1925). "Rainfall and the Populist Party in Nebraska", *American Political Science Review*.
- Chappell, Henry W., jun. och William R. Keech (1985). "A New View of Political Accountability for Economic Performance", *American Political Science Review*.
- Dogan, Mattei (ed.) (1975). *The Mandarins of Western Europe: The Political Role of Top Civil Servants*, New York: John Wiley and Sons.
- Downs, Anthony (1957). *An Economic Theory of Democracy*, New York: Harper & Row.
- Dunsire, Andrew (1987). "Testing Theories: The Contribution of Bureaometrics", i Lane, Jan-Erik (ed.),

- Bureaucracy and Public Choice*, London: Sage.
- Fiorina, Morris P. (1981). *Retrospective Voting in American National Elections*, New Haven: Yale University Press.
- Hahn, Frank och Martin Hollis (eds.) (1979). *Philosophy and Economic Theory*, Oxford: Oxford University Press.
- Kalecki, Michal (1943). "Political Aspects of Full Employment", *Political Quarterly*.
- Key, V. O. jun. (1966). *The Responsible Electorate: Rationality in Presidential Voting 1936-1960*, Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Lane, Jan-Erik (1992). "Interests and Institutions", *Statsvetenskaplig Tidskrift*.
- Lewin, Leif (1970). *Folket och eliterna. En studie i modern demokratisk teori*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lewin, Leif (1988). *Det gemensamma bästa*, Carlssons.
- Lewin, Leif (1990). *Upptäckten av framtiden. En lärobok i politisk idéhistoria*, Stockholm: Norstedts.
- Lewin, Leif (1991). *Self-Interest and Public Interest in Western Politics*, Oxford: Oxford University Press.
- Lewis-Beck, Michael S. (1986). "Comparative Economic Voting: Britain, France, Germany, Italy", *American Journal of Political Science*.
- MacRae, C. Duncan (1977). "A Political Model of the Business Cycle", *Journal of Political Economy*.
- Meehl, Paul E. (1977). "The Selfish Voter Paradox and the Thrown-Away Vote Argument", *American Political Science Review*.
- Nagel, Ernest (1973). "Assumptions in Economic Theory", i Ryan A. (ed.), *The Philosophy of Social Explanation*, Oxford: Oxford University Press.
- Niskanen, William A. (1971). *Bureaucracy and Representative Government*, Chicago och New York: Aldine-Atherton.
- Paldam, Martin (1979). "Is There an Electional Cycle? A Comparative Study of National Accounts", *Scandinavian Journal of Economics*.
- Paldam, Martin (1981). "An Essay on the Rationality of Economic Policy: The Test-case of the Electional Cycle", *Public Choice*.
- Popper, Karl ((1963) 1972). *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Przeworski, Adam och John Sprague (1986). *Paper Stones: A History of Electoral Socialism*, Chicago och London: University of Chicago Press.
- Putnam, Robert D. (1973). "The Political Attitudes of Senior Civil Servants in Western Europe: A Preliminary Report", *British Journal of Political Science*.
- Rice, Stuart A. (1928). *Quantitative Aspects of Politics*, New York: Alfred A. Knopf.
- Robinson, W.S. (1950). "Ecological Correlations and the Behavior of Individuals", *American Sociological Review*.
- Rousseau, Jean-Jacques ((1755) 1974). *The Essential Rousseau*. Translated by Lowell Bair, New York, Scarborough and London: New American Library.
- Schlozman, Kay Lehman och Sidney Verba (1979). *Injury to Insult: Unemployment, Class, and Political Response*, Cambridge, Mass. och London: Harvard University Press.
- Tarschys, Daniel (1975). "The Growth of Public Expenditures: Nine Modes of Explanation", *Scandinavian Political Studies*.